

MADZSAR JÓZSEF VÁLOGATOTT ÍRÁSAI

Madzsar József könyve a válogatást végző Kárpáti Endre bevezető tanulmánya révén többet ad annál, mint amit címe ígér. E tudományos értékű tanulmány terjedelmével egy kissé el is uralkodik a kötet anyagán. Mellette a kifogásolható módon az időrendet áttörő tematikus csoportosításban összeállított Madzsar-írások már-már az értékes biográfia függelékének tűnnek. A Madzsar József életútját végigkísérő bevezető szinte fejezetenként váltakozva tartalmaz kultúrhistoriát, orvostörténetet s a munkásmozgalom történetéhez kapcsolódó részeket. Ez a heterogenitás a szerző vizsgálati módszereiben s az értékelés (vagy éppen az ettől való tartózkodás) mélységében is megmutatkozik. A tanulmány legnagyobb értéke, hogy a bármikor felhasználható írott források mellett bőven merít a kortársak emlékezéseiből. Ezek összegyűjtése még éppen időben történt.

A könyv jellege úgy kívánja, hogy e bevezetővel és Madzsar írásaival az életpálya jelentősebb pontjait érintve együtt foglalkozunk.

Madzsar József (1876—1944) a századforduló fiatal értelmiségének, a „második reformnemzedéknek” egyik igen aktív képviselője, kevesek által megtett utat járt meg. Államhivatalnoki családból indult radikális nézeteket valló orvos, aki a harmincas években a kommunisták féllegális folyóiratának, a Társadalmi Szemlének az egyik szerkesztője. Egy cikkében [*Az értelmiség és a szocializmus. (Hozzászólás Vámbéry Rusztem tanár úr előadásához 1929. február 27-én.)*] a maga példájából kiindulva ad marxista magyarázatot a polgári indítású értelmiségieknek a munkásmozgalomhoz való eljutásáról. A vita, amely közvetlenül az angol Fábianus Társasághoz hasonló értelmiségi csoportosulás megalakításáról folyt, a haladó intellektuellerk utkeresésének elvi problémáit is érintette. [Vö. Tamás Aladár: *A munkásosztály és intelligencia*. Tamás Aladár (Bev. és szerk.), *A 100%* (Bp., 1964) 326—330. o.] Madzsart — mint ekkor is vallja — a marxizmus már-már természettudományos egzaktsági módszerei ragadták meg, a munkásosztály tudományos ideológiája, „mely megjósolhatja az elkövetkezendőket”,

vonzotta a mozgalomhoz. Kifejti, hogy az értelmiség a kapitalizmus viszonyai között vagy a burzsoázia vagy a proletariátus szolgálatában áll. A polgári oldalról a munkásmozgalomhoz átjövő intellektuelt az riasztja, hogy az új környezetben egyetlen láncszem lesz, pedig csak „az egyik osztály fegyelmé helyett a másik osztály fegyelmét kell magára vállalni”. A munkásság harcát vállalóknak biztatón, az ingadozóknak inkább elriasztón fogalmaz: „*Senkise legyen a szocializmusnak »barátja«, nem lehet a szocializmust »megtányolni«, a szocializmust élni kell!*”

Történelemtudományunkban néhány éve igen vitatott kérdés az 1918—1919-es forradalmaink tragikus bukásával zsákutcába torkolló, a szocializmushoz is közelítő *polgári radikalizmus* története. E *saját idejében* sok forradalmian újat hozó mozgalom fő szervezeti egységéhez, a *Társadalomtudományi Társasághoz* kapcsolódott Madzsar József is, akinek a munkássághoz fűződő korábbi tevékenysége a Good-Templar szabadkőműves mozgalom magyar páholyában és az Alkoholelles Munkás-egyesületben is kifejezésre juttatta már szociális érdeklődését. (Mint a bevezető tanulmány is kifejti, nem érdektelenek ebből a szempontból sem a nagykarolyi élmények, sem pedig a Jászi Oszkárral ott kezdődött szoros kapcsolat.) A Társaság és az SZDP által szervezett *Társadalomtudományi Szabad Iskola* keretében, illetve a *Szabadgondolat* s más folyóiratok hasábjain 1906 és 1912 között a modern természettudományok, különösen a biológia eredményeit ismertetve fejtette ki nézeteit azoknak a társadalmi fejlődés területén történő hasznosításáról. E kötetbe is felvett tanulmányai [*Darwinizmus és szocializmus* (1906), *Lamarck és Darwin* (1908)] arról tanúskodnak, hogy szerzőjük a származásstanból eredő emberi fajnemesítést célzó elképzelését a társadalmi viszonyok átalakítására is fel kívánta használni. A társadalmon belüli szabad kiválasztódást és versenyt akadályozó magántulajdon megszüntetése révén akart eljutni a „jövő társadalmába”, ahol a kölcsönös segítség lesz a harmadik — az állatvilágban már meglévő —, *a társadalmat fenntartó ösztön* alapja. A korabeli munkásmozgalom s különösen Szabó Ervin hatására e társadalom előképét

a szakszervezetekben és a munkásszövetkezetekben látja, amelyek fejlesztését „a társadalom haladása szempontjából legfontosabb kötelesség”-nek tartja. A bevezető tanulmányból hiányoljuk ennek a korabeli társadalomtudományokban, így a jogbölcsleletben és szociológiában Spencer és mások hatására jelentkező társadalomfelfogásnak a kritikáját. [Fukász György *A magyarországi polgári radikalizmus történetéhez. 1900—1918* (Bp., 1960) c. tanulmányában a Huszadik Század körének e nézeteit szociáldarwinizmusnak tekinti. Ezzel majdhogynem azonosítja ezeket egy jelenkori reakciós polgári irányzat elképzeléseivel. (94. o.)]

A székesfőváros könyvtárában Szabó Ervin mellett kifejtett tevékenysége irodalmi lecsapódásának mellőzése mellett a társadalomtudományi érdeklődésű olvasó számára túlzott teret kaptak a válogatásban Madzsar szociálhigiéniai munkájával kapcsolatban szemelvények [*Anyja és csecsemővédelem a háborúban* (1914); *Az anyja és csecsemővédelem országos szervezése* (1915); *A meddő Budapest* (1916)].

Madzsar a forradalmak idején igen aktív, radikális múltjához méltó közegészségügyi szervező tevékenységet folytatott. (A polgári demokratikus forradalom alatt a Radikális Párt egyik alelnöke volt.) Helyes lett volna, ha a kötet összeállítója a fehérterror idején bolsevizmus vádjával fegyelmi elé állított Madzsar magángyűjteményben levő, természetesen objektív tárgyú törekvő *Védőírat*-át is felvette volna a válogatásba.

Kárpáti József tanulmányának legértékesebb fejezete hőse emigrációbeli életét (1921—1924) élénk táró része, amely igen sok újat ad az *októbrista emigráció* történetéhez is. Madzsar szervezte a Bécsi *Magyar Újság* terjesztését és segítette Károlyi Mihályt az ellenforradalmi rend elleni akciók indításában. Az utak szétválása, az emigráció bomlása után nem Amerikát, hanem a hazatérést választotta. Itthon az elsősorban keresetforrást jelentő

lexikonszerkesztés mellett az SZDP kezei között fejtett ki természettudományos ismeretterjesztő tevékenységet, ami nála szorosan kapcsolódott a marxizmus tanításához. Az SZDP vezetői „szabálysértések és furfangok” közepette 1931 őszén kizárták a balszárnyhoz tartozó illegális kommunistát, aki szenvedélyes hangú vitáiban [Kizárta a pártból (1932)] leplezte le az okokat. Ennek az írásnak vannak túlzó megállapításai is, az igen bizonytalan „sajtószabadság” közepette mégis alapvetően jól értékelte a párt utolsó másfél évtizedének osztály-együttműködésre hajló irányvonalát. [Megemlítjük, hogy e kis füzet Egyetemi Könyvtárunkban levő cenzúrák példányán ma is ott éktelenkednek a Budapesti kir. Ügyészség iktatószámai (Tv 5/465/1932; 37 558/1932) és a Társadalmi Szemlére utaló „Kiadó!” jelzés.]

Tartalmaz a gyűjtemény néhányat a *Társadalmi Szemlé*-ben publikált vezércikkekből (1931—1932) és a pozsonyi *Magyar Nap*-ban megjelent szovjetunióbeli írások (1936—1937) közül is. A bevezető tanulmány részletesen foglalkozik a Társadalmi Szemle történetével, különösen pedig József Attila *Külvárosi éj* c. kötetéről a folyóiratban megjelent sokat vitatott kritikával. Kárpáti Endre visszaemlékezés alapján igyekszik cáfolni a folyóirat társszerkesztőjének a felelősséget kizárólag Madzsar Józsefre hárító írását [József Attila *Emlékkönyv* (Bp., 1961) 320. o.]

Madzsar élete 1938-ban történt törvénytelen elítélése után tragikus fordulatot vett. Úgy tudjuk, hogy 1944-ben halt meg.

A tanulmányt és a válogatást igen alapos bibliográfia (249—280. o.) egészíti ki.

A kiadó e szép könyvvel méltán segíti elő a polgári radikalizmustól a kommunista mozgalomig eljutó orvos és társadalomtudós örökségének hasznosítását. (*Akadémiai Könyvkiadó* 1967.)

RUSZOLY JÓZSEF

RÓNAY LÁSZLÓ: AZ EZÜSTKOR NEMZEDÉKE

A Nyugat harmadik nemzedékének útja íratott meg: az összetalálkozástól a táborba gyűjtő folyóirat, az *Ezüstkor* megszűnéséig. Figyelemre méltó tehetőségek lettek egymásra — Kassák környezetéből indult Vas István és Zek Zoltán és bizonyos mértékig Rónai Mi-

hály András, Szabó Zoltán és Boldizsár Iván, a francia szellemet ápoló Eötvös Kollégiumból Bóka László és Sötér István, a pesti egyetemről katolikus szellemiségben Rónay György és Thurzó Gábor, a pécsi egyetemről, a Batsányi majd a Janus Pannonius Társaságból